

5207197

FUNDAȚIA CULTURALĂ "CELE TREI CRIȘURI" - ORADEA

Dr. VIOREL FAUR

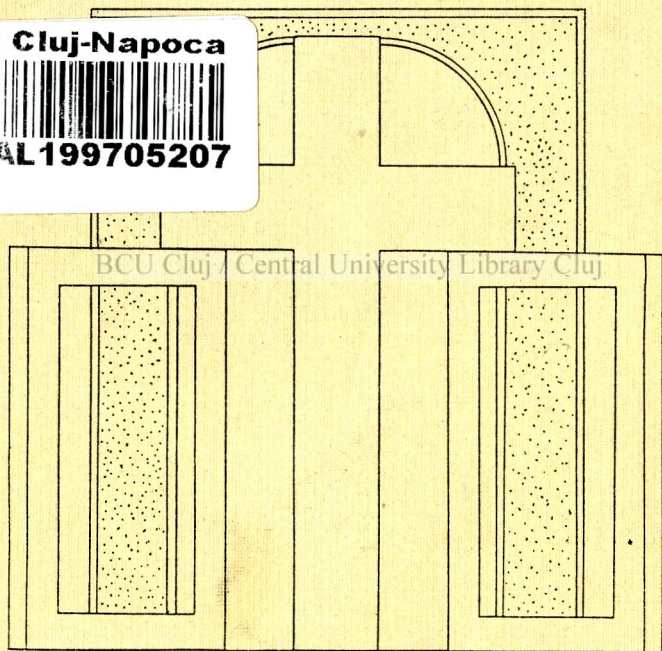
TRAGEDIA DE LA SIGHIȘTEL

(decembrie 1918 - martie 1919)

BCU Cluj-Napoca

LEGAL199705207

Editura BUNA VESTIRE

BEIUȘ, 1995

5207/97

B, 70131-10
Dr. Viorel FAUR

Tragedia de la Sighiștel (1918 - 1919)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

70223
FUNDAȚIA CULTURALĂ "CELE TREI CRIȘURI" - ORADEA

Dr. Viorel FAUR

**TRAGEDIA DE LA
SIGHISTEL**

BCU Cluj / Central University Library Cluj
(decembrie 1918 - martie 1919)

Editura BUNA VESTIRE

BEIUȘ, 1995

TRAGEDIA DE LA SIGHIȘTEL

- 1 -

De peste un pătrar de secol caut să aflu adevărul despre evenimentele care s-au petrecut în Bihor la finele anului 1918 și începutul celui următor, când locuitorii români din extremitatea vestică a țării au trăit marea bucurie a împlinirii aspirației lor de unitate națională, moment cu adevărat istoric, care trebuia să pună capăt suferințelor de veacuri ale acestora. În acele momente emoționante, ale libertății și unirii, s-a abătut asupra românilor bihoreni o cumplită nenorocire, ei fiind nevoiți să treacă printr-un veritabil calvar, care a fost realizat de trupele ungare de ocupație, alungate abia în aprilie 1919, de către armata română.

Datorită acestor împrejurări, de natură particulară în istoria evenimentelor de la 1918, bihoreni au fost expuși - timp de aproape cinci luni - unei terori greu comparabile cu alte clipe de o factură similară, unica raportare fiind posibilă doar la războiul civil de la 1848-1849 din Transilvania, în timpul căruia armata ungară a ars sute de sate românești, căzând victime mii de români nevinovați. Martirajul celor de la 1848 și 1918 se constituie într-un zguduitor capitol al luptei românilor pentru drepturi și unitate națională, în care se cuvine a fi menționate și jertfele date de Bihor, ceea ce de altfel s-a făcut și până acum, însă cu date sumare, incomplete. De aceea, aducem acum informații cuprinzătoare despre tragedia din satul Sighiștel, fără îndoială cea mai teribilă din întregul Bihor, care poate fi asociată cu ceea ce s-a întâmplat, în anii terorii horthyste, la Ip și Trăznea.

Satul Sighiștel, care aparține comunei Câmpani, este cunoscut prin numărul considerabil de peșteri care se află pe valea ce-i poartă numele. Din istoricul acestuia este de reținut momentul întemeierii sale, în secolul al XV-lea, prin plecarea câtorva familii din satul Seghiște. Acestea s-au stabilit mai la sud-est (dincolo de Hârsești), într-un loc neocupat, mai exact la

intrarea între dealurile ce-l înconjoară. Fenomenul acesta se numește roire, adică proveniența locuitorilor este dintr-o așezare apropiată, unde nu mai era pământ destul, astfel că unele familii și l-au căutat în altă parte. Acolo era posibilă defrișarea pădurilor, pentru obținerea suprafețelor necesare. Așadar, Sighiștelul are o asemenea naștere, fiind - după cum o spune și numele său - un Seghiște mai mic.

Viața așezării a decurs liniștită de-a lungul timpurilor, doar marile evenimente (de la 1784 și 1848) au avut o influență asupra locuitorilor. Dintre ei s-a afirmat, în mișcarea politică și culturală, marele proprietar Atanasiu Toader, care era, încă din 1900, membru al despărțământului beiușean al Astrei, cea mai de seamă societate culturală a românilor de dincoace de Carpați. Susținător al luptei pentru înlăturarea stăpânirii austro-ungare și unire cu frații de peste Carpați, Atanasiu Toader a fost ales (în adunarea națională de la 27 noiembrie 1918, care s-a desfășurat în sala Casinei Române din Beiuș și a fost prezidată de Moise Popoviciu) - împreună cu dr. Ioan Ciordaș (cel mai important bărbat politic din sudul Bihorului), Ilarie Crișan (din Beiuș), Teodor Cornea (din Meziad) și Lăpădat Cioflan (din Ghighișeni) - ca delegat (sau deputat) al românilor din părțile Beiușului și Vașcăului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, împuternicit fiind să voteze pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, ceea ce a și făcut, semnătura sa (ca reprezentant al locuitorilor din zona cea mai populată a Bihorului) figurând pe actul istoric al unirii cu patria-mamă. Iată, deci, că și din Sighiștel a fost un ctitor al României Mari, ceea ce constituie un titlu de mândrie pentru cei care trăiesc astăzi în această frumoasă așezare românească.

Desigur, evenimentele din toamna anului 1918 au avut un puternic impact asupra românilor sud-bihoreni, care au constituit principalul suport al acțiunii naționale. Războiul se sfârșise, astfel că încetau suferințele provocate de acesta. Cei rămași în viață se întorceau pe la casele lor, însă plini de speranțe într-o soartă mai bună. Monarhia austro-ungară s-a destrămat, pe ruinele ei ridicându-se, în libertate, popoarele care suportaseră atâta timp oprimarea străină. Românii și-au format instituții politice și militare, adică și-au luat destinul în propriile mâini. Astfel, încă din luna noiembrie 1918 s-au constituit, în majoritatea așezărilor

românești din Bihor, consilii și gărzi naționale române. În Sighiștel, spre pildă, garda națională română era formată din Zenovie Pașca (comandant), Moisie Haniș, Tănasă Pașca (a Totului), Simion Tuduțe și Pavel Haniș (Arhivele Statului Oradea, *fond colecția de documente*, dos. 90, f. 14). Această gardă avea menirea de a apăra liniștea și bunurile oamenilor. Ea nu a intrat în conflict cu vechile autorități, ci și-a îndeplinit - în bună înțelegere - misiunea.

În altă ordine de idei, trebuie să arătăm și faptul că locuitorii aveau destule temeieri ca să fie nemulțumiți. Unele din acestea sunt menționate într-un raport pe care l-a scris locotenentul Petru Popoviciu, comandantul gărzilor naționale românești din cercul (sau plasa) Vașcău. Reproducem din cuprinsul acestuia rândurile care ne interesează: "Episcopatul romano-catolic de Oradea avea ocoale silvice în comunele Vașcău și Lunca. Șeful ocolului silvic din Lunca era renumit, că se deplasa în pădure călare, urmat de pădurarii săi și cum prindea un nefericit de român strângând vreascuri uscate în pădure, *îl lega cu un ștreang de coada calului și așa îl escorta la ocol*" (subl. ns. - V.F.). Era absolut firesc ca față de asemenea comportament inuman și batjocoritor, locuitorii din comună "să simtă o ură" greu de stăpânit, care putea să se transforme oricând într-o reacție violentă (*Ibidem*, f.182). Așa cum ține să consemneze, în documentul amintit, Petru Popoviciu afirmă - în deplină cunoștință de cauză - că plasa Vașcău "mai avea o plagă" și anume "cârciumarii, cari toți erau evrei. În fiecare sat câte unul sau doi cârciumari evrei, cari erau exponenții și spionii puterii de stat maghiare în acea comună. Populația satelor era tratată de Jandarmeria maghiară după informațiile și, poate, chiar după pofta cârciumarului evreu din sat. În revoluția din 1918 a fost natural ca sătenii să se răzbune asupra acestor asupritori ai lor. La izbucnirea revoluției, populația s-a răzbunat asupra acestor asupritori ai lor, devastându-le, ba în unele locuri chiar dând foc locuințelor lor. Că, într-adevăr, acesta a fost motivul actelor de rebeliune din această plasă rezultă că, pe valea unde pădurile erau proprietatea Episcopiei (române - n.n) unite, ocolul fiind mai conciliant, mai serviabil (în sens de mai înțelegător - n.n.) față de populație, nu s-a întâmplat nimic. Pe aceeași vale este situată comuna Chișcou, unde cârciumarul evreu fiind un om cinstit și serviabil față de populație, și care nu asupra și nu înșela pe nimeni, acestui cârciumar nu numai că nu i

s-a întâmplat nimic, dar tot timpul a fost păzit de săteni, (ca - n.n.) să nu fie devastat de oameni din altă comună" (*Ibidem*, f. 183). Sunt, credem, realmente demne de interes aceste considerații ale unui om care trăia în mijlocul locuitorilor și le cunoștea necazurile, ca și nedreptățile pe care le-au îndurat, lăsând de înțeles că spiritul lor justițiar se va manifesta în cazul că vor fi tratați ca în anii de dinainte și din timpul războiului. Oprimatorii însă nu erau conștienți că, prin adoptarea unor atitudini brutale, vor primi o replică deosebit de vehementă din partea unor săteni, a căror revoltă nu mai putea fi stăpânită cu puterea armată. "Primul care a suferit răzbunarea locuitorilor - notează Petru Popoviviu - a fost ocolul silvic Lunca, căruia i s-a dat foc și a ars" (*Ibidem*). La "intervenția" Episcopiei romano-catolice din Oradea a fost trimis la Lunca "un detașament de soldați unguri", comandat de locotenentul Karácsonyi Jenő (*Ibidem*). Acesta a acționat ca și când ar fi fost în luptă cu o tabără dușmană, deși era vorba de țărani neînarmați. În legătură cu faptele comise de către unii dintre ei trebuind să se facă cercetări temeinice, pentru a se stabili adevăratele cauze ale întâmplărilor la care ne-am referit și a se adopta decizii drepte și raționale. Cu o inexplicabilă ură și lipsă de responsabilitate umană, detașamentul sosit la Lunca a "început maltratarea populației" din această comună, ca și din satele situate în apropierea ei (*Ibidem*). Aflăm despre modul cum a procedat acest detașament dintr-un raport trimis comandai Gardei naționale române din Oradea, la 20 noiembrie 1918 (din Vașcău), de către același locotenent Petru Popoviciu, care - în perioada interbelică - va deține și importanta funcție de prefect al Bihorului, deci a fost o personalitate ale cărei afirmații pot beneficia de o totală credibilitate, deoarece n-au fost dominate de subiectivism. El atrage atenția asupra faptului că, în zilele de 10 și 11 noiembrie 1918, "trupa maghiară" în discuție s-a deplasat și în satele Băița, Câmpani de Jos, Câmpani de Sus și Sighiștel. "În Băița, patrule din trupa aceasta - sub conducerea notarului Morna și a unui plutonier (Maroszan) de jandarmi, s-au dus din casă în casă, au rănit cu baioneta 7 oameni și, pe cine numai a întâlnit în cale, l-a bătut până la sânge" (Direcția Generală a Arhivelor Statului București, *fond Consiliul Național Român din Bihor*, dos. 1-2/1918, f.1; Aurel Gociman, *România și revizionismul ungar*, Tip. ziarului "Universul", București, 1934, p.268). Aceași trupă s-a deplasat în

satul Sighiștel, de unde au luat patru locuitori, pe care i-au bătut cumplit, după care "proform (adică numai de formă - n.n.) (au fost - n.n.) întrebați de sunt vinovați în devastarea notarului din Băița, ori a pădurarului Hesz (Agoston - n.n.) din Luncă, apoi duși afară din sat, legați cu sârmă de telefon, și împușcați" (*Ibidem*). Într-un alt document, acest moment de teroare militară este astfel descris: "De la Luncă (soldații comandați de locotenentul Karácsonyi Jenő - n.n) s-au deplasat la Sighiștel, unde - investigațiile făcute - au luat patru oameni; i-au scos din comună și i-au dus vreun km. spre Câmpani de Sus, apoi, fără nici o judecată, fără nici un interogator(iu), i-au executat" (Arh. St. Oradea, *fond Colecția de documente*, dos. 90. f. 183). Despre una dintre victime, Petru Popovici formula următoarele comentarii: "Între cei executați era și Baic Sofron, pe care l-am cunoscut și înainte de războiu și în cursul războiului l-am întâlnit de vreo câteva ori, în cursul războiului prin tranșee, și era cunoscut de toată lumea ca un om pașnic și cinstit". Părerea "bună" pe care o avea despre el, a fost "confirmată și de alții, după executarea lui" (*Ibidem*). Cu atât mai mult, îi apărea - și nu numai - că stătea - ca fiind absurdă lichidarea lui fizică, după ce petrecuse ani de zile într-un război care nu era al lui, ci fusese declanșat de statul dualist austro-ungar.

Mărturia lui Petru Popoviciu este deosebit de importantă pentru stabilirea, cu o rigoare științifică firească, condițiilor în care au fost asasinați, de către soldați ai unei armate învinse (care nu putea accepta această realitate), câțiva locuitori ai satului Sighiștel, care încep seria martirilor Bihorului, ajunsă - până în aprilie 1919 - la peste 50 de români, a căror viață a fost jertfită pe altarul luptei pentru unire, una din aspirațiile fundamentale ale neamului nostru.

Din documentele păstrate în arhiva comunei Câmpani rezultă, cu claritate, numele a trei dintre țărani din Sighiștel care au fost împușcați în după masa zilei de 11 noiembrie 1918, la marginea drumului dintre această localitate și Câmpanii de Sus: Sofron BAIC (de 32 de ani), Alexandru ZOICA (de 46 de ani) și Maxim ZOICA (de 38 de ani). Pe locul unde aceștia și-au sfârșit, atât de dramatic viața (numai în China, soldații japonezi îi prindeau pe chinezi, îi legau cu sârme și, după aceea, le dădeau foc: deci, un "procedeu" asiatic, a fost înălțată o cruce de lemn (cu numele lor incizate în registrul central al acesteia), altfel spus un

monument, prin intermediul căruia era conservată amintirea acestor oameni ai locului, care și-au pierdut viața, datorită atrocităților și terorii instaurate - încă din noiembrie 1918 - de autoritățile și armata ungară de ocupație. Această troiță, pe care am văzut-o (ca elev, în 1953, al Școlii generale din Câmpanii de Sus), astăzi nu mai există, fiind distrusă de timp și nepăsarea (ori neputința) oamenilor.

- II -

Așa cum am menționat, trupele ungare care se aflau pe teritoriul Bihorului au comis atrocități - încă din luna noiembrie a anului 1918 - asupra populației românești nevinovate, care nu mai accepta dominația străină și se pregătea pentru marele act istoric de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918. Sesizând această "febră" a unității naționale, instrumentele vechii opresiuni ungurești recurg la cele mai condamnabile atacuri asupra localnicilor, mergând până la a ucide, fără nici o judecată (care era firească), încercându-se de o mare răspundere în fața istoriei și dezvăluind caracterul absolut criminal al unor asemenea acțiuni antiromânești. Ca martor ocular al acestor întâmplări tragice, vicarul episcopal Roman R. Ciorogariu scrie - în cunoscuta sa carte *Zile trăite* (Oradea, 1926) - următoarele: "La Beiuș merge locotenentul Ionas, cu o companie de 100 gardiști unguri, (ca) să facă ordine... A și făcut așa fel că în toate părțile a împușcat oameni sub diferite pretexte, a făcut o formală vânătoare de oameni cu soldații săi beți. Dintr-un sat a furat toți porcii popotei lor. Ciordaș ne relatează cazul și, la intervenția noastră, colonelul Birta revocă compania Jonas din Beiuș. Se ordonă anchetarea banditismului la fața locului prin un delegat al nostru. Un ofițer se laudă cum au adus cu trenul lor special pe românii prinși și apoi, așa din pasiune, au legat 4 într-un mănunchi și i-au aruncat în goana trenului pe câmp" (subl. ns. - V.F.). Iată, deci, cât de josnice metode aplicau populației române pașnice acești soldați înrăiți ai imperiului dispărut. Trebuie să spunem că au dovedit o și mai cumplită ferocitate după hotărârea de unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. Românii din

Bihor au fost reprezentați de peste 100 de delegați ai C.N.R. din Bihor, precum și ai consiliilor și gărzilor naționale române din comune și sate, ai societăților culturale, instituțiilor bisericești și școlare. Din părțile Beiușului au trecut numeroși locuitori munții (pe la Criștior, Băița, Pietroasa), pentru a participa la cel mai de seamă eveniment din viața lor: Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

După acest moment, în care ramura transilvană a poporului român și-a formulat - liber, democratic și plebiscitar - opțiunile politice, era firesc ca autoritățile și armata ungară să se retragă din provinciile românești care s-au unit cu patria-mamă, fapt care s-a realizat într-o manieră incompletă. Datorită unui general francez, care nu cunoștea realitățile etno-demografice de aici, s-a adoptat o linie vremelnică de demarcație între România și Ungaria, care trecea pe la Zam la Ciucea. În acest fel, teritoriul din nord-vestul pământului românesc - mai exact din județele Bihor, Sălaj și Satu Mare - a rămas, temporar, în exteriorul României Mari, deci sub autoritatea guvernului ungar de la Budapesta. Acesta n-a reușit însă ca să impună ordinea necesară, faptul nescutindu-l de marile răspunderi pentru tot ceea ce s-a întâmplat. Astfel, trupele care s-au adunat în Bihor, ca și în celelalte județe, erau alcătuite din resturi ale unor divizii anterioare, din care cea mai mare parte a soldaților au plecat acasă. Cei rămași erau aventurieri sau oameni fără mijloace de existență, deci au rămas în armată pentru că aceasta îi mai putea întreține ori le permitea ca să efectueze jafuri asupra civililor. Din documentele consultate rezultă că aceste trupe, lipsite de disciplină, s-au comportat într-un mod inadmisibil, compromițând uniforma armatei ungare. O parte din trupele menționate s-a îndreptat, la începutul anului 1919, spre sudul Bihorului, pe valea Crișului Negru, cu scopul de a reduce la tăcere populația românească. Despre ceea ce au făcut acestea ne-au lăsat informații diferiți martori oculari, cărturari care au trăit atunci, văzând și consemnând tot ce se petrece. Iată, spre pildă, ce scria Petru E. Papp în cartea sa, *Din trecutul Beiușului, Pagini de glorie și jertfe* (Beiuș, 1928, p. 236): "Verbóczy - care nume îl scriu cu sălă și îl pomenesc cu scârbă - își resfiră bandele sale pe teritoriul de la Beiuș la Vașcău. Satele noastre stau sub teroarea lor. În luna martie alte bande sosesc la Beiuș. Disciplina așa-numitei armate secuiești zi de zi lăsa tot mai mult de dorit. Eram

expuși la toate maltratările. Jafurile, rechiziționările se repetau zilnic. Atunci românii, văzându-se în nesiguranță, luau drumul codrului; și peste Munții Bihorului treceau linia demarcațională, lăsând în voia întâmplării avutul lor, fericiți că și-au scăpat viața. ***Dar vai de cei rămași acasă!***" (subl.ns.-V.F.). Într-adevăr, aceștia au trecut printr-un calvar greu de descris, despre care ne-au rămas sute de documente.

Una din paginile teribile ale istoriei Bihorului se leagă de satul Sighiștel, din care, așa cum am arătat (pe baza unor documente incontestabile), au fost uciși 4 locuitori în noiembrie 1918. Peste această așezare din valea Sighiștelului, care era situată într-un loc mai ferit, s-a abătut nenorocirea, la începutul lunii martie 1919. Este vorba de "măcelul de la Sighiștel", cum a fost numit de istorici și publiciști, de cei care au avut posibilitatea să constate consecințele acestei autentice tragedii istorice. Care au fost faptele? Pentru a le prezenta, recurgem la mai multe surse (bibliografice și documentare), din dorința de a fi cunoscute cu exactitate și în plenitudinea lor. Roman R. Ciorogariu (în calitatea sa de conducător al C.N.R. Bihor) a primit un act (deci o relatare amănunțită) - pe care l-a înregistrat cu nr. 735 - din 1919. Conținutul acestui document este, în următorii termeni, rezumat: "Sighiștel. Dintre soldații maghiari postați la Vașcău și în jur, 4 inși, după un chef de o noapte întreagă, la 2 martie 1919, pentru a rechiziționa au intrat în comuna Sighiștel, unde au voit să intre în casa proprietarului Toader Atanasiu (care, ca delegat ales, a plecat, la finele lui noiembrie 1918, la Alba Iulia, de unde nu s-a mai întors, deoarece era convins că va fi "căutat" de autoritățile maghiare, pentru activitatea sa ca militant unionist, cu scopul de a-l lichida, cum s-a întâmplat și cu alți români din Bihor -n.n.). Deoarece poarta a fost încuiată (stăpânul nu era acasă - n.n.) și servitorul nu a putut repede deschide poarta (poate și de frică, dar mai ales pentru că i s-a spus ca să nu deschidă la nimeni - n.n.), "unul dintre ei (dintre soldații unguri - n.n.), sărind din trăsură (desigur, ca să deschidă el poarta - n.n.), din neprecauțiunea lui a explodat granada de mână atârnată de brâu, omorând dintre ei 3" (*Zile trăite*, p.212 - 213). Roman R. Ciorogariu, viitorul episcop ortodox al Oradiei, a respectat adevărul, fiind totodată cel dintâi care a primit un raport despre întâmplarea de la Sighiștel. Prin urmare, modul cum el a reconstituit cele ce s-au petrecut nu poate

fi pus la îndoială. De altfel, se impune precizarea că este confirmat și de un alt istoric, anume de Petru E. Papp, care a cercetat - cu multă atenție, în primul deceniu interbelic (deci într-un timp foarte apropiat) - cauzele "măcelului", ori "pogromului" de la Sighiștel. Dar să reproducem și comentariul său: "Proprietarul Atanasie Toader din Sighiștel încă scapă la Sibiu (a plecat acolo de la Alba Iulia - n.n.). Secuții, în nebunia lor, bănuiau (deci presupuneau, nu avea certitudini - n.n.) că de acolo poate trimite arme sătenilor. Patru soldați, prevăzuți cu granate, sunt trimiși în Sighiștel să rechiziționeze armele. *Și cum erau beți, unul din ei, când să se dea (să coboare - n.n.) din trăsură, granatul de la centura lui s-a izbit de leuca căruței și-a explodat, omorând doi soldați și pe vizitiu*" (subl. ns. - V.F.). (Petru E. Papp, *op. cit.*, p. 236). La 21 februarie 1934, notarul comunei Băița (din care făcea parte atunci și satul Sighiștel) trimitea lui Teodor Neș (directorul Liceului "Emanuil Gojdu" din Oradea), care intenționa să scrie o carte despre evenimentele evocate de noi, o relatare cu privire la întâmplările cele mai importante din satele Băița, Fânațe, Câmpani de Sus, Câmpani de Jos, Sighiștel și Hârsești în anii 1918 - 1919. Aflăm, din cuprinsul ei, faptul că în Sighiștel s-a constituit o gardă națională română, formată din: Zenovie Pașca (comandant), Moise Haniș, Tănasă Pașca a Totului, Simion Tuduc și Pavel Haniș. Transcriem, din acest document memorialistic, descrierea aceleiași scene: "S-au deplasat, din comuna Băița, unde era plutonul lor de comandă, cu căruța lui Ștefan Ghergar din Băița. Ajunși în comuna Sighiștel, s-au oprit în dreptul casei proprietarului Atanasie Toader, unde voiau să facă rechiziționarea. Ei umblau veșnic beți și întotdeauna înarmați, până și cu granate. La scoborâre din trăsură, unuia i s-a agățat granata în căruță și a luat foc, explodând, a omorât pe loc doi sau trei din câți erau și tot cu moartea pe loc s-a aflat și căruțașul Ghergar Ștefan" (Arhivele Statului Oradea, *fond Colecția de documente*, vol.90, f.14). În cele două deplasări recente, pe care le-am făcut, în satul Sighiștel, pentru a descoperi și alte documente, dar și pentru a purta o discuție cu locuitorii, mai ales cu cei mai în vârstă, a rezultat același lucru. Soldații maghiari, fiind beți, și-au produs singuri accidentul, populația locală neavând nimic comun cu această nenorocire. Este regretabil însă faptul că a fost victima erorii soldatului ungar țăranul Ștefan Ghergar (din Băița), care a fost

luat, cu amenințări, ca să-i transporte la Sighiștel, pentru rechiziționări (fie de arme, care nu existau, fie de bunuri materiale, ce puteau fi procurate, îndeosebi de la Atanasie Toader, care era realmente un țăran înstărit). Deci, acest prim moment, când în satul Sighiștel au apărut soldații unguri, cu intenția de a-și procura mâncare și alte bunuri este prezentat, în mod absolut identic, în toate sursele consultate de noi (documente originale, lucrări de referință, surse memorialistice și orale). Ca și consecințele neatenției unuia dintre soldați, care beat fiind, a determinat explozia grenadei ce o avea la centură. Moartea a 2 sau 3 soldați unguri s-a datorat, așadar, faptului că, fiind în stare de ebrietate, n-au fost atenți la armamentul pe care îl aveau asupra lor. Agățarea de leuca căruței a grenadei a produs explozia, în urma căreia au murit și au fost răniți cei menționați în documente. Lucrurile se puteau opri aici. Adică, să li se dea interpretarea adevărată, nu să se treacă la născociri, urmate de declanșarea unei formidabile violențe asupra locuitorilor din Sighiștel și a satului lor. "Cei scăpați (vii - n.n.) fug la Vașcău - scrie P.E.Papp - dând alarma, că s-au răsculat românii din Sighiștel" (p.236). "Cel scăpat - notează Roman R. Ciorogariu - a alarmat pe săcuii din Băița, cari înconjură satul cu mitraliere și puști" (p.221). În documentul memorialistic din 1934 aflăm acest pasaj: "Cei rămași în viață au plecat la Băița și au anunțat că locuitorii comunei (satului - n.n.) Sighiștel i-au primit cu foc. La aceasta, întreg plutonul din Băița a plecat în comuna Sighiștel, unde - înainte de a intra în comună - a tras salve de foc în lungul comunei. Erau înarmați până și cu mitraliere și au început a trage prin comună, în oameni". Prin urmare, cei (sau cel) care au rămas vii, în loc să recunoască faptele întâmplare, chiar dacă erau neplăcute pentru armata ungară de ocupație, au recurs la ascunderea adevărului (crezând, în naivitatea sau ura lor, că acesta nu va mai putea fi aflat niciodată; s-au înșelat, desigur) și au inventat o variantă care să acopere o eroare de calibrul celei amintite, mai mult să le permită organizarea unei "pedepse exemplare" a locuitorilor din Sighiștel, care pasă-mi-te "i-au primit cu foc", ceea ce nu s-a întâmplat. În temeiul unei mistificări grosolane și a exploatării unor resentimente față de români, plutonul de soldați unguri de la Băița s-a îndreptat spre satul Sighiștel, pe care l-au înconjurat, trăgând cu mitralierele (de pe dealuri) asupra țăranilor din grădini și din

case, care - amenințați cu moartea, îngroziți - au încercat să fugă în pădurea de peste apa Sighiștelului, cei mai mulți dintre ei reușind acest lucru și, deci, scăpând cu viață. O parte dintre locuitori, neînțelegând ce se petrece sau fiind prea bătrâni, au căzut victime ale acestui "masacru" realizat de plutonul de soldați unguri, care își va găsi corespondent în crimele de la Ip și Trăznea (ale fasciștilor horthyști).

Acea zi "fioroasă" de 3 martie 1919, când s-a petrecut tragedia de la Sighiștel, este consemnată în cărțile de istorie ale neamului nostru. Petru E. Papp afirmă că, după ce compania "de secui" a venit în Sighiștel, a dat "foc satului, arzând 15 case și 16 grajduri. Nouă țărani fură împușcați fără milă, iar 7 răniți" (p.237). Roman R. Ciorogaru aduce și alte elemente: "săcuii din Băița... înconjoară satul cu mitraliere și puști. Dau foc caselor și începe măcelul... Ungurii recunosc în ziarele lor 9 morți și mai multe case arse... *Mai târziu s-au aflat sub cenușe mâini și picioare tăiate din trunchi. I-au chinuit și aruncat în focul casei lor*" (subl. n.s. - V.F.) (p.221). Aceeși realitate se degajă și din relatarea memorialistică (1934): "Au dat foc comunei, astfel au ars casele de la mai mulți locuitori... Au împușcat pe unii dintre ei, cari, pe lângă că le-au aprins casa și întreaga gospodărie, i-au aruncat și pe ei în foc... Mulți au suferit încă bătăi și batjocuri, al căror nume - întrucât nu sunt acasă - nu l-am trecut". Documentele la care am apelat, pentru a reconsidera această experiență cumplită a unui sat românesc (care din secolul al XV-lea și-a dus viața sa, nu lipsită de dificultăți, fiind expus acum - datorită terorii instaurate de trupe ungurești de ocupație - dispariției), concordă în a prezenta faptele, ca și în comentariile pe marginea lor.

- III -

Conduși, în demersul nostru reconsiderativ, de obligația etică de a scrie *sine ira et studio* (fără ură și părtinire) despre întâmplările tragice de la Sighiștel (de la începutul lunii martie a anului 1919), stăruim asupra modului cum autoritățile și presa maghiară din Oradea au încercat să le prezinte, străduindu-se să le mistifice, în loc să recunoască - deschis și cu franchețe -

- 15 -

adevărul.

S-ar putea avansa ipoteza că au fost induse în eroare de către militarii implicați, însă aceasta nu rezistă la o analiză mai atentă, deoarece oficialitățile județene n-au încercat să descifreze tragica realitate de la Sighiștel, ci au depus eforturi pentru a o escamota, ori a-i împiedica (pe cei interesați) ca s-o cunoască, prin asemenea procedee compromițătoare devenind complice la un act terorist de o gravitate extremă. Dar, să demontăm mecanismul pus în funcțiune de către acei care aveau datoria să obstaculeze declanșarea unor asemenea manifestări bestiale ale trupelor de ocupație. Sub acest raport, presa ne oferă o interesantă posibilitate. Ca atare, reproducem din ziarul *Nagyvárad* (Oradea Mare) comentariul redacțional cu privire la evenimentele în discuție: "Potrivit corespondentului nostru de la Vașcău (altfel spus: așa cum ne relatează corespondentul nostru din Vașcău, care putea să nu dețină cele mai exacte informații; oricum ele proveneau dintr-o singură sursă, deci erau unilaterale și interesate - n.n., V.F.), care transmite de la comandamentul pazei naționale maghiare, mai zilele trecute a sosit o informație (de la cine și cât era de exactă? - n.n., V.F.) potrivit căreia la Sighiștel românii ascund o mare cantitate de arme și muniție (se impune o întrebare: de unde și-au procurat românii din acele părți ale Bihorului o "mare cantitate de arme și muniție?"; se știe cât de greu se puteau deține arme - n.n., V.F.). Cinci membri ai pazei naționale s-au dus în mica așezare, pentru a căuta armamentul". Așadar, se susținea - pe baza unei păreri, transmise prin telefon, de către un corespondent al cărui nume nu este menționat (oare de ce?) - că militari unguri s-ar fi deplasat la Sighiștel nu după rechiziții de diverse produse (cum le era obiceiul), ci pentru a depista armament și muniție. O asemenea punere a chestiunii este deficitară și, de fapt, ar avantaja locuitorii din Sighiștel, fiindcă ni-i arată ca pe niște combatanți, chiar cu mijloace neobișnuite, pentru cauza națională a Unirii.

De altfel, dacă e să fim absolut exacti, atunci nu putem evita interogația: cum de au avut curajul cei cinci militari unguri ca să pătrundă liniștiți într-un sat în care, pasă-mi-te, ar fi existat o "mare cantitate de armament și muniție", pe care ei și-au propus să o "preia" de la o populație despre care știau că ar fi așa de "războinică". Nu era firesc ca, într-o asemenea situație (imaginată,

desigur, de amintitul corespondent), să vină la Sighiștel întregul pluton de la Băița, cum a făcut o ulterior, cu o incomparabilă cruzime și violență? Este limpede, pentru orice om lucid, că explicația gazetarilor orădeni era "cusută cu ață albă", adică aceștia au încercat să denatureze adevărul. Toate aceste "scomnituri" au fost făcute - fapt relevabil - după ce s-a comis masacrul asupra unor locuitori lipsiți de apărare, pentru a fi acoperită grozăvia faptei, care intră în categoria crimelor împotriva umanității.

Să urmărim, în continuare, derularea materialului publicistic la care apelăm, deoarece acesta constituie o probă tipică de falsificare a adevărului, în scopuri justificativ-propagandistice: "Pe când căruța cu militari trecea prin mijlocul satului, un român a aruncat o grenadă asupra căruței. Grenada a explodat îndată și a ucis pe loc doi membri ai pazei naționale care se aflau în căruță, iar pe membrul pazei care conducea căruța (este vorba de locuitorul Ștefan Ghergariu, român din Băița, care a fost obligat - cu amenințările de rigoare - ca să-i transporte pe cei patru militari unguri - n.n., V.F.) l-a rănit în asemenea hal, încât acesta, mai târziu a decedat. Cei doi eroi (iață, deci, că autorii unor asemenea erori sunt, de pe acum, declarați eroi, ceea ce însemna că vor fi înmormântați cu un fast adecvat - n.n.) căzuți în timpul serviciului, pentru patrie (deci, urma gloriificarea!) sunt: plutonierul de marină Csizmas și Marsalko, membrii ai pazei naționale. Cei doi militari rămași în viață nu și-au pierdut prezența de spirit (prin urmare și aceștia s-au "comportat eroic" - n.n.), ci - cu căruța - au părăsit satul în goană (pe care, practic, au fost nevoiți să-l traverseze de-a lungul, pentru că locul unde a explodat grenada este tocmai în partea de sus a așezării - n.n., V.F.), înainte ca locuitorii înarmați, cu intenții dușmănoase, să fi atentat și la viața lor (a se observa, și cu acest prilej, puerilitatea explicației, ridicola ei fragilitate; cum credea autorul acelor rânduri că locuitorii din Sighiștel, dacă ar fi aruncat nenorocita grenadă asupra militarilor unguri, ar fi asistat pasivi, fără să mai reacționeze, la fuga acestora din sat, mai ales că ar fi putut, dacă bineînțeles ar fi fost înarmați, să-i împuște în câteva clipe? - n.n., V.F). Căruța cu morții sfârtecați în bucăți și cu militarul grav rănit a ajuns la Lunca, unde secuii (care erau deja aici - n.n.) au aflat, cu uimire, groaznica întâmplare. Ce s-a întâmplat apoi, nu se poate

stabili cu precizie (de ce?, nu erau militarii unguri acei care au atacat satul și, ca atare, nu puteau oferi ei informații exacte despre ceea ce au întreprins și rezultatul pe care l-au obținut? Este cert că, din acest moment, se adoptă poziția "struțului", ori altfel spus nu mai era cazul să fie popularizate, prin intermediul ziarului, uciderea locuitorilor și arderea statului - n.n.). Potrivit unei versiuni (cum adică, până aici a fost totul clar și de-acum încep versiunile? - n.n.), soldații secui, înfuriați de fapta îngrozitoare, au plecat din Lunca și Băița la Sighiștel și acolo, drept pedeapsă (pentru ce?; pentru că un militar beat și-a agățat grenada de leuca căruței, provocând moartea și rănirea "fărtașilor" săi? - n.n.), ar fi incendiat satul, potrivit altui zvon (deci, așa se scria despre o monstruoasă fărădelege, în temeiul unor zvonuri, care erau inventate anume, pentru a ascunde cele întâmplate - n.n.) s-ar fi răzbunat (de când așteptau ei un pretext - n.n.) și cu mitraliera pe cei din Sighiștel și, cu această ocazie (teribilă "ocazie"!) mai mulți locuitori români și-ar fi pierdut viața" (Apud Liviu Borcea, Agonia, 1992, p.122). Conchidem că amintitul corespondent din Vașcău al ziarului Nagyvarad a conceput (probabil că nu singur, ci cu colaborarea ofițerilor unguri și a colegilor săi din redacție) o farsă publicistică mizerabilă, răspândind în rândul cititorilor - nu informații exacte, cum s-ar fi convenit - incalificabile comentarii cu privire la tragedia trăită de comunitatea umană dintr-un sat liniștit de la poalele Apusenilor. El este autorul unei imagini confecționate a evenimentelor pe care le prezintă, comițând, la rândul său o eroare de ordin moral.

De asemenea, nu am exagerat când am făcut completările din paranteze mai ales dacă ne gândim la faptul că, într-adevăr, militarii unguri care au murit în incidentul de la Sighiștel au beneficiat de o înmormântare deosebită, în după-masa zilei de 5 martie 1919. Despre aceasta ne-a lăsat următoarea mărturie Roman R. Ciorogariu: "Cadavrele au fost aduse la Oradea și înmormântați ca morții națiunii, cu onorurile date de autoritățile civile) a fost prezent și primarul orașului Rimler Karoly - n.n.) și militare (a luat parte, printre alții și Janossy Gyula, căpitanul șef al poliției - n.n.) cum se cuvine unor eroi" (Zile trăite, p. 220). Totul a decurs în perfectă liniște și ordine (remarcă Liviu Borcea, în Agonia, p.123), de teama francezului (a colonelului Trousseau, care venise aici pentru a strânge date cu privire la

realitățile locale - n.n., V.F.), "care n-a fost informat despre cele petrecute", conform practicii de a mușamaliza tot ceea ce nu era convenabil. Pe de altă parte, nu putem trece cu vederea faptul că niște militari, care și-au cauzat moartea, au fost tratați ca veritabili "eroi ai națiunii", gestul având o anume semnificație. Supralicitarea morții ne dezvăluie cel puțin două motivații: 1. ascunderea adevărului (chiar dacă s-a făcut o înscenare) de către autoritățile ungare; 2. un avertisment, pe care acestea îl dau populației românești, asupra căreia se va prăvăli un nou val de teroare greu imaginabilă de către cititorul de astăzi.

Vicecolonelul Nebowiedszky - care era "cunoscut prin duritatea și lipsa de omenie, mai ales când era beat" (L. Borcea, *op. cit.*, p.126) - a primit ordin să facă investigații la Sighiștel și să întocmească un raport despre cele petrecute. În 7 martie 1919 s-a deplasat în localitate, urmând să-și îndeplinească sarcina primită. Cam în același timp s-a aflat la Oradea maiorul francez Dauphont, care - după un contact cu generalul Holban, comandantul garnizoanei orașului Cluj - a venit în orașul de pe Crișul Repede cu gândul de "a ancheta cazul ce la Sighiștel", dispunând, în acest sens și de autorizația necesară de la amintitul general român. El a avut o întâlnire de o jumătate de oră (în ziua de 8 martie) cu colonelul Raics, comandantul brigăzii din Oradea, care menționa că scopul acestuia a fost de "a verifica plângerile românilor din ultima vreme, în special cele petrecute la Sighiștel (deci faptele urmau a fi aduse la cunoștința francezilor - n.n.), pentru a raporta superiorilor săi" (L. Borcea, *op. cit.*, p.127), mai exact colonelului Vix, care se afla la Budapesta. Colonelul Raics nu uită să precizeze că maiorul Dauphont n-a acceptat să "fie însoțit de nimeni" (deoarece nu avea încredere în "călăuze" ungurești) și, de altfel, "s-a interesat în exclusivitate despre incidentul de la Sighiștel" (*Ibidem*), având informații despre gravitatea, cu totul excepțională, a evenimentului. Despre aceeași intenție a maiorului Dauphont, de a stabili adevărul cu privire la tragedia de la Sighiștel, ne-a lăsat unele însemnări utile și militantul unionist Roman R. Ciorogariu: "Autoritățile militare din Oradea au încercat să-l determine pe Dauphont să nu meargă la Sighiștel. După aceea, văzând că acesta insistă, i-au spus că n-au automobil să-i dea, ceară de lă noi (de la români - n.n.) automobil, bineștiind că, după ce ne-au luat automobilele, n-avem de unde să-i dăm. Cu

toate acestea, ne-am înjghebat un automobil, și când era gata să plece, i s-a spus categoric că nu-i garantează viața (deci, o amenițare clară, fără reticențe - n.n.). Dauphont s-a înapoiat ca să raporteze cele experiate în Oradea" (*Zile trăite*, p. 221). Așadar, ofițerul francez n-a reușit, cu toate insistențele, să ia contact cu locuitorii din Sighiștel, pentru a afla de la ei ce s-a întâmplat. Aceasta au și urmărit, de altfel, autoritățile militare și civile orădene, pentru a da publicității varianta lor, produsă de vicecolonelul Nebowiedszky. Ea este următoarea: "În cursul acestei luni, în ziua de 5 (mai exact, în ziua de 3 martie - n.n.), un plutonier de marină, un plutonier de jandarmi și un membru al gărzii naționale, s-au deplasat la Sighiștel, oprindu-se în fața casei lui Toader (Atanasie - n.n.) unde, înainte, au făcut cumpărături (se știe din numeroase alte documente, cum făceau soldații unguri "cumpărături", neplătindu-le țăranilor decât o sumă mărunță, de batjocoră; de menționat că acum a fost vorba nu de cumpărături, ci de rechiziție de bunuri materiale, recunoscându-se implicit faptul că n-au fost după "armament și muniție" în Sighiștel, cum s-a încercat, în prima fază a dezinformării să se motiveze prezența în sat a militarilor beți - n.n.). În momentul în care căruța a fost lăsată să intre în curte, de partea opusă a uliței s-a deschis focul din moara de scânduri și o grenadă a zburat în căruță. Plutonierul de jandarmi a fugit la Vașcău, de unde a adus compania de pază națională, sub comanda sublocotenentului Siikelyl, "cu două mitraliere" (Apud L. Borcea, *op. cit.*, p. 132). Satul atacat, în lanț de trăgători, fiind uciși: 8 bărbați, 5 copii și 4 femei. De asemenea, au fost răniți vreo 20 de locuitori, care au primit îngrijiri medicale.

Deși trupele de ocupație au luat măsuri severe, pentru a reduce la maximum ecoul abominabilei crime de la Sighiștel, totuși dr. Sever Andru (secretarul Consiliului Național Român din Oradea și Bihor) a realizat o informare, apelând la rapoartele primite, și oferind datele cele mai credibile despre realitatea dramatică de la Sighiștel. Ca atare, el prezintă un raport în ședința din 20 februarie /5 martie 1919 a C.N.R. din Oradea și Bihor, din care - datorită însemnătății ei pentru cunoașterea adevărului - reproducem cea mai mare parte: "Garda maghiară și secuii staționiști în Vașcău, în noaptea de 2 martie n(ou) a(nul) c(urent), au benchetuit la crâșmarul Iosif Farkas. De aici au pornit trei gardiști turmentați cu trăsura lui Ștefan Ghergar din Băița spre

Sighiștel, cu scopul de reviră (reconiziționa - n.n.) în sat (gardiștii aceștia fură și revirează alimentele, vitele, hainele populației, fără nici o plată). Ajunși în comuna Sighiștel, au oprit trăsura în fața casei fruntașului Atanasie Toader, care s-a refugiat deja de mult în Ardeal. Negăsind ei pe nimenea acasă, s-au coborât din trăsură și au aruncat două bombe, Handgranat) în curtea lui Toader. Voind să se coboare și tovarășul lor, care ședea în trăsură, grenada ce o purta la brâu, s-a împiedicat în leuca trăsurii, care, voind să o smucească, a expodat în mână, omorând 2 gardiști, pe vizitiul Iosif Ghergar și un cal. Medicul, dr. Borha, a constatat în mod oficios că gardistul era rănit și spart la partea stângă (unde avea grenada), unde i-au curs intestinele.

Unul dintre soldați a scăpat și a alarmat comanda și trupele, care au grăbit imediat spre Sighiștel. Au înconjurat comuna, care au luat-o în foc de mitraliere. Au intrat apoi în case, pretinzând să le deie poporul banii ce-i avea în casă. Așa au făcut cu o femeie, de la care au luat banii ascunși în sân și au închis pe ea ușa. Alta, au ciungărit-o, tăindu-i picioarele și mâinile. Apoi închizând-o și pe aceasta, au dat foc ambelor case. Au aprins apoi satul din patru părți (arzând foarte multe case, fiindcă erau din lemn și unele acoperite cu paie - n.n.) și cu focul de mitralieră vâneau după populație, care se refugia în păduri. De sub ruine s-au scos mai mulți morți și răniți. Dar încă nu știm numărul celor refugiați în codrii, pe câți i-au ajuns gloanțele, câți sunt morți dintre ei" (Ioan Popovici și colaboratorii, 1918. *Bihorul în epopeea unirii. Documente*, C.C.E.S. al jud. Bihor, Oradea, 1978, p. 427 - 428). Adânc impresionați, membrii C.N.R. din Oradea și Bihor au luat "act despre acest măcel". În consecință, datorită acestui caz "extrem de grav și dureros" - aduce următoarele decizii: "Consiliul insistă pentru anchetarea imediată a măcelului din Sighiștel, în care scop va pretinde de la comisarul guvernului (ungar - n.n.), dr. Bela Katz, să trimită, fără întârziere, comisia mixtă (formată din români și unguri - n.n.) la fața locului. Va prezenta un memorandum, ajustat cu toate documentele, comandantului comisiei emise de Antantă pentru controlarea executării contractului de armistițiu..., cerând să se emită (trimită - n.n.) de acolo o comisie care să facă anchete în toate cazurile mai grave, la fața locului. Acest memorandum îl va tipări (în mai multe exemplare) în franțuzește, ori dacă acesta ar reclama vreme mai îndelungată, deocamdată în

- IV -

Consiliul Național Român din Oradea și Bihor a redactat un asemenea document, care cuprinde mai multe părți: *Istoria Bihariei, Dogma Statului Național Maghiar, Revoluția, Atrocitățile, Reforma agrară, Consiliul Național Român și Plebiscitul*. În subcapitolul despre atrocități sunt formulate asemenea comentarii: "Singuri nu putem ieși la sate, ca să enărăm (notăm - n.n.) datele de cazuri de dispariție a oamenilor noștri, despre care numai după libertatea noastră de sub acest teror, vom afla și vom avea tristul aspect al celui mai îngrozitor vandalism din câte a văzut lumea cândva. De pildă, la Sighiștel avem o mulțime de victime și zeci de case prefăcute în scrum. Dar iată că la o săptămână după îngrozitorul măcel când scriem aceasta, încă nu putem ști nimic pozitiv, pentru că sâțul e înconjurat de soldați unguri, care ei vor fi știind ce au să astruce (ascundă - n.n.) acolo. În 9 martie a(nul) c(urent) era să plece maiorul Dauphont la fața locului să investigheze cazul, cu un atașat român. Nu i s-a garantat însă siguranța mai ales a atașatului român și așa domnul maior a trebuit să abstea (să se abțină - n.n.) de la excursiunea la Sighiștel și să se înapoieze la Budapesta. *Ce grozav lucru a trebuit să fie acolo, unde nici după o săptămână de zile* (subl: ns. - V.F.) n-a fost destul pentru tăgășirea (curățirea - n.n.) umelilor de crime" (Ioan Popovici și colaboratorii, 1918. *Bihorului în epopeea Unirii. Documente*, C.C.E.S. al jud. Bihor, Oradea, 1978, p.451 - 452). Într-adevăr, o cercetare riguroasă a "măcelului" de la Sighiștel nu se putea face în condițiile menținerii terorii trupelor ungare de ocupație, fiind așteptat momentul eliberării Bihorului de către armata română.

Unul dintre cei mai activi membri ai C.N.R. Oradea și Bihor, avocatul Demetriu Mangra (fost delegat al cercului electoral Beretiu Ujfalu la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918), adresează președintelui C.N.R. o solicitare, în care își dezvăluie durerea care l-a înecat atunci când a aflat ceea ce s-a întâmplat la Sighiștel. El se gândește la "câți copii de

români orfani, nevinovați stau azi (în 6 martie 1919 - n.n.) în comuna Sighiștel îngrijiți, neajutorați, neâmbrăcați, lipsiți chiar și de pâinea de toate zilele!" (*Ibidem*, p. 431). Nimeni nu poate rămâne pasiv la o asemenea nenorocire. De aceea, el credea că: "Tot românul de bine, cu simț omenesc și românesc, are acum cea sfântă dorință (de) a veni grabnic în ajutorarea sărmanilor orfani din Sighiștel, căzuți jertfă barbarismului pentru idealul nostru național" (*Ibidem*, p. 432 - 433). Așadar, dr. Demetriu Mangra este cel dintâi intelectual român care a acționat în sprijinul celor năpăstuiți de soartă din Sighiștel, propunând ca "numaidecât să se întrunească" C.N.R. din Oradea și Bihor, pentru a urgenta "ajutorarea nefericiților" locuitori din Sighiștel. Acest organism politic al românilor bihoreni trebuia, după opinia lui dr. D. Mangra, să facă următoarele:

1. Consiliul (Național Român din Oradea și Bihor - n.n.) nostru să ceară... de la Consiliul Dirigent (care avea sediul la Sibiu - n.n.) un ajutor corespunzător și să roage Consiliul dirigent ca, în scopul sus numit, să întreprindă însuși colecte în întreg Ardealul.

2. (...) în numărul proximal al *Tribunei Bihorului* să se deie (să se publice - n.n.) un apel, în care să fie rugat poporul român din Oradea și Bihor, să vină grabnic în ajutorarea sighiștelenilor, să dăruiască din avutul lui bogat și sărac deopotrivă, căci datorința noastră de români ne impune să nu lăsăm să mai piară, și cei puțini români, de furia barbarismului, de foame!" (*Ibidem*, p. 432). Dr. D. Mangra propune ca în Bihor să "înceapă urgent colectarea în toate cercurile administrative". El oferă primul exemplu, deschizând "colecta", Oradea, cu importanta sumă de 200 coroane. Gestul său are o certă valoare morală și patriotică, fără să mai stăruim asupra efectului său stimulativ.

Într-un raport din 7 martie 1919 al C.N.R. din Oradea și Bihor către Consiliul Dirigent se atrage "atențiunea" acestuia "asupra cazului din Sighiștel" (despre care, de fapt, trimite un document aparte, înregistrat sub nr. 735/1919, pentru a oferi informații cât mai complete). De asemenea, se accentuează asupra adevărului că acest eveniment tragic, este "atât de îngrozitor și dureros" și că a fost clară "intențiunea maghiarilor", astfel că sunt inutile orice comentarii (*Ibidem*, p. 435).

Despre tragedia de la Sighiștel au fost informații nu numai ofițerii francezi, care au venit în Transilvania, și Consiliul

Dirigent (guvernul provizoriu al Transilvaniei, de la 1 Decembrie 1918), ci și diplomații străini care urmau să ia deciziile majore la Tratatul de pace de la Paris, care a consfințit - prin hotărârea de la Trianon - actul istoric al unirii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

Jertfa locuitorilor din Sighiștel a fost, așadar, cunoscută de acei care au stabilit noua ordine de pe continent în anii interbelici. Ea a stat la temelia României Mari, alături de cele ale atâtor patrioți care și-au dat viața pentru împlinirea idealului secular al deplinei noastre unități naționale.

Pentru a stabili, cu exactitate, numele martirilor din Sighiștel (împușcați sau arși în flăcările focului pus de militarii unguri), am efectuat investigații în diferite fonduri, inclusiv în cel al Primăriei din Câmpani. Am primit ajutorul funcționarilor de la aceasta din urmă și, cu deosebire, de la preotul Terente Bogdan, fapt pentru care țin să le aduc sincere mulțumiri. Menționez că voi continua cercetările și tot ceea ce voi descoperi va fi introdus în circuitul de cunoștințe istorice.

Să facem, deci, publice - acum la peste 75 de ani - numele locuitorilor din Sighiștel, care și-au jertfit viața pentru România Mare, în fatidica zi de 3 martie 1919:

I. Morți prin împușcare:

1. Vasile BOLDOR - 60 de ani
2. Ilie PAȘCA - 60 ani

II. Arși în flăcări:

3. Nicolae BAIC - 63 ani
4. Maria BOLDOR - 60 ani
5. Anisia GROZA - 48 ani
6. Dolina HANEȘ - 18 ani
7. Ileana HANEȘ - 57 ani
8. Costan TUDUC - 58 ani.

Au fost împușcate numeroase alte persoane, însă acestea au supraviețuit acestui șoc, deci nu le-am nominalizat. Poate o vom face altă dată.

În momentul final al luptei neamului nostru pentru Unire, o parte a acestuia - mai exact comunitatea rurală de la Sighiștel - a fost teribil ultragiată de oameni iresponsabili, care au

dat foc așezării (arsă în mare parte), i-au împușcat locuitorii, ucigând dintre ei 12. Pentru sacrificiul vieții acestora posteritatea își arată recunoștința, așezându-i în istorie la capitolul martirilor națiunii române.

(Acest comentariu a fost publicat în periodicul Crișana-Plus, 1993, nr.13-16, p.12).

I. DOCUMENTE ORIGINALE DESPRE EVENIMENTELE DE LA SIGHIȘTEL (1918-1919)

1.

13/1918

G(arda) N(ațională) R(omână) din Oradea Mare și Bihor
Secția Vașcău

Comandei gardei naționale române
în Oradea Mare

Am onoarea a vă raporta:

În 10 - 11 Noiembrie a fost în cercul Vașcăului o trupă maghiară, sub conducerea locotenentului Ionas.

O parte din trupa aceasta, sub conducerea sublocotenentului Karacsony Jenő, s-a dus în comunele Băița, Câmpani și Seghiștel. În comuna Băița, patrulă din trupa aceasta, sub conducerea notariului Moma și a unui plutonier (Marozsan) de jandarmi, s-au dus de la casă la casă, au rănit cu baioneta 7 oameni și, pe cine numai a întâlnit în cale, l-a bătut până la sânge.

În comuna Seghiștel 4 oameni au fost deținuți, bătuți până la sânge, apoi proform întrebați de sunt vinovați în devastarea notariului din Băița ori a pădurarului Hesz din Luncă, apoi duși afară din sat, legați cu sârmă de telefon și împușcați.

Din comuna Câmpani de sus au fost împușcați 2 oameni, din Câmpani de jos un om. Aceștia încă au fost duși afară din sat și acolo împușcați, iar cadavrele au fost lăsate, timp de 24 ore, neînmormântate. Și în comuna aceasta cine a fost întâlnit de soldații maghiari a fost bătut până la sânge, apoi legați cu sârmă de telefon, au fost aruncați în trăsura unul peste altul și duși și închiși în su(b)teranele firmei "La Roche și Darvas" din Luncă, unde au fost iar bătuți.

În satele de pe Valea Băiței abia există om care să nu fi fost maltratată în chipul cel mai brutal de acești soldați.

Vaşcău, la 20 Noiembrie 1918.

Loc(otenent) **Petru Popoviciu,**
(comandantul secției)

(Direcția Generală a Arhivelor Statului, fond Cons.
Național Român din Oradea Mare și Bihor, Inv. 839, dos. 1-2).

2.

1919 ianuarie, 12/25 Oradea,
Consiliului Dirigent
Sibiu

(...) Populațiunea română de pe teritoriul întreg al comitatului Bihor e vexată din partea soldaților maghiari, sub comanda ofițerilor maghiari și săcui. Ba s-au întâmplat cazuri de omor, așa că populațiunea e extrem de disperată. S-au împușcat din partea gardiștilor maghiari, sub comanda ofițerilor maghiari, în Kisszegyesd (Sighiștel - n.n.) 4 oameni, în Cămpanii de Sus 2 oameni, în Cămpanii de Jos 1 om, în Bălnaca 1 detașament de soldați maghiari a silit 4 oameni a-și săpa groapa, după ce, apoi, i-a împușcat. Actele cu privire la aceste cazuri se află în original la Consiliul Dirigent în Sibiu, la resortul siguranței publice (...) (I. Popovici, V. Covaci, Gh. Mudura, I. Călușer, M. Apan, A. Ilea, A. Caciora, 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, C.C.E.S. al Jud. Bihor și Arhivele Statului Bihor, Oradea, 1978, p.374).

3.

Proces verbal al *Consiliului Național Român din Oradea Mare și Bihor, ținută la 5 martie 1919*

(...) Pe temeiul rapoartelor primite, secretarul Dr. Sever Andru raportează următoarele:

"Garda maghiară și secuii staționați în Vașcău, în

noaptea de 2 martie n.a.c., au benchetuit la crâșmarul Iosif Farkas. De aici au pornit 3 gardiști turmentați cu trăsura lui Ștefan Ghergar din Băița spre Sighiștel, cu scopul de a recvira (rechiziționa - n.n.) în sat. (Gardiștii aceștia fură și recvirează alimentele, vitele, hainele populației, fără de nici o plată). Ajunși în comuna Sighiștel, au oprit trăsura în fața casei frunțașului Atanasie Toader, care s-a refugiat deja de mult în Ardeal. Negăsind ei pe nimenea acasă, s-au coborât și au aruncat 2 bombe (Handgranat) în curtea lui Toader. Voind să se coboare și tovarășul lor, care ședea în trăsură, granata, ce o purta la brâu, s-a împiedicat în leuca trăsurii, care, voind să o smucească, a explodat în mână, omorând 2 gardiști, pe vizitiul Iosif Ghergar și un cal. Medicul, Dr. Borha, a constatat în mod oficios că gardistul era rănit și spart la partea stângă (unde avea granata), unde i-au curs intestinele.

Unul dintre soldați a scăpat și a alarmat comanda și trupele, cari au grăbit imediat spre Sighiștel. Au înconjurat comuna, care au luat-o în foc de mitraliere. Au intrat apoi în case, pretinzând să le deie poporul banii ce-i avea în acasă. Așa au făcut cu o femeie, de la care au luat banii ascunși în sân și au închis pe ea ușa. Alta, au ciungărit-o, tăindu-i picioarele și mâinile. Apoi, închizând-o și pe aceasta, au dat foc ambelor case. Au aprins apoi satul din patru părți și cu focul de mitralieră vâneau după populație, care se refugia în păduri. De sub ruine s-au scos mulți morți și răniți. Dar încă nu știm numărul celor refugiați în codrii, pe câți i-au ajuns gloanțele, câți sunt morți dintre ei (...)

Din Sighiștel au plecat la Băița. Aici, terorizând poporul, au stors o declarație de la ei, în care recunosc meritele gardei acesteia și că sunt încântați de ordinea susținută de ei. Au procedat asemenea și în comuna învecinată Fânațe, de la cari au pretins să constate, că pedepsirea aceasta s-a făcut în interesul comunelor învecinate, cari erau terorizate de sătenii din Sighiștel (...). Sub forța împrejurărilor, poporul a dat declarația.

Fărădelegea aceasta, maghiarii o motivează astfel: când vroiau să se urce gardiștii care intraseră la Toader, în trăsură, cineva ar fi aruncat o bombă din fereastra podului casei. Măcelul a fost apoi o pedeapsă pentru "omorârea" gardiștilor maghiari.

Consiliul, adânc impresionat, ia act despre acest măcel

și în considerarea cazului extrem de grav și dureros, aduce următoarea concluzie:

Consiliul insistă pentru anchetarea imediată a măcelului din Sighiștel, în care scop va pretinde de la comisarul guvernului, Dr. Bela Katz, să trimită fără întârziere comisia mixtă la fața locului.

Va prezenta un memorand, ajustat cu toate documentele, comandantului Comisiei esmise de Antantă pentru controlarea executării contractului de armistițiu (...), cerând să esmită de acolo o comisie, care să facă anchete în toate cazurile mai grave, la fața locului. Acest memorand îl va tipări (în mai multe exemplare), în franțuzește, ori dacă aceasta ar reclama vreme mai îndelungată, deocamdată în românește.

(I. Popovici și colab., *op.cit.*, p. 427 - 428).

5.

Fonic

BCOradea, la 20 februarie 5 III 1919, orele 4,50 p.m.

Dr. Ioan Ciordaș, prezidentul Consiliului național român din Beiuș, raportează următoarele:

Cu privire la măcelul din Sighiștel, vă comunic următoarele:

Din Vașcău au mers, cu trăsura țaranului Gergar, la Sighiștel, 3 sau 4 soldați maghiari (Erdelyert). Ajungând în Sighiștel, s-au oprit în fața casei fruntașului Atanasie Toader, care-i refugiat deja, de groaza săcuilor.

Negăsind pe nimenea în casă, 2 sau 3 săcui, cari se coborâseră din trăsură, au aruncat 2 bombe în curte. Când s-au reîntors la trăsură, cel ce ședea, a voit să se coboare, dar i s-a împiedicat bomba (handgranat), ce o avea legată la brâu, de leuca trăsurii, care a explodat, omorând 2-3 săcui, pe omul care mâna caii și un cal.

Unul, care scăpase, a alarmat comanda lor din apropiere, care a grăbit - bine echipată și cu trupe numeroase - la Sighiștel. Comuna au încunjurat-o și au luat-o în foc de mitraliere,

apoi au aprins satul (...)

Dr. Andru,
secretar

(D.G.A.S., fond C.N.R. Bihor, dos.375/1919, f.1;

Dr. Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor: decembrie 1918 - aprilie 1919. Documente*, Editura Fundației Culturale "Cele trei Crișuri", Oradea, 1993, p.110)

6.

JOI, 6 MARTIE (1919)

În sfârșit, primele variante oficiale ale incidentelor din zona Vașcău. Ziarul *Nagyvárad*: "Potrivit corespondentului nostru de la Vașcău care transmite de la comandantul pazei naționale maghiare, mai zilele trecute a sosit o informație potrivit căreia la Sighiștel românii ascund o mare cantitate de arme și muniție. Cinci membri ai pazei naționale s-au dus în mica așezare pentru a căuta armamentul. Pe când căruța cu militarii trecea prin mijlocul satului, un român a aruncat o grenadă asupra căruței. Grenada a explodat îndată și a ucis pe doi membri ai pazei naționale care se aflau în căruță, iar pe membrul pazei care conducea căruța l-a rănit în asemenea hal încât acesta, mai târziu a decedat. Cei doi eroi căzuți în timpul serviciului, pentru patrie, sunt: plutonierul de marină Csizmas și Marsalko, membru al pazei naționale. Cei doi militari rămași în viață nu și-au pierdut prezența de spirit ci, cu căruța, au părăsit satul în goană, înainte ca locuitorii, înarmați cu intenții dușmănoase, să fi atentat și la viața lor. Căruța cu morții sfârtecați în bucăți și cu militarul grav rănit a ajuns la Lunca, unde secuii au aflat cu uimire groaznică întâmplare. Ce s-a întâmplat apoi, nu se poate stabili cu precizie. Potrivit unei versiuni, soldații secui înfuriați de fapta îngrozitoare, au plecat din Lunca și Băița la Sighiștel și acolo, drept pedeapsă, ar fi incendiat satul. Potrivit unui alt zvon s-ar fi răzbunat și cu mitraliere pe cei din Sighiștel și, cu această ocazie, mai mulți locuitori români și-ar fi pierdut viața". Dumnezeule, ce s-o fi întâmplat acolo în realitate, căci este mai mult ca sigur că adevărul nu este cel cuprins în această știre!(...)

7.

Raport asupra situației politice din comitatul Bihor

(...) Îndeosebi vă atragem atențiunea asupra cazului din Sighiștel, despre care vă raportăm în actul de sub nr. 735/1919. Cazul s-a întâmplat recent, adevărata stare faptică deci încă nu o știm. Fapt recunoscut e însă și din partea maghiarilor, că sunt mai mulți de 9 morți și răniți peste 100. Cazul acesta e atât de îngrozitor și dureros și dovedește atât de clar intențiunea maghiarilor că nu e de lipsă a mai face nici un comentariu.

Situația politică în urma acestora e deja absolut insuportabilă. Întreaga administrație e sub inspirație militară, și agenții politici ai maghiarilor încearcă, în fel și chip, a influența sufletul poporului. Maghiarii au pornit deja la înlăptuirea reformei agrare și sub acest titlu agită nelimitat pentru ideea republicii maghiare (...)

Oradea-Mare, la 7 martie 1919 st. n.

Consiliul (Național Român)

(I. Popovici și colab., *op. cit.*, p. 435)

8.

SÂMBĂTĂ, 8 MARTIE (1919)

(...) Ieri, vicecolonelul Nebowiedszky, cunoscut prin duritatea și lipsa de omenie, mai ales când este beat, a fost la Sighiștel ca să întocmească pentru Kratochwil raportul cu varianta oficială a evenimentelor de acolo (...).

Iată ce povestește colonelul Raics, comandantul brigăzii, despre această vizită:

- Vicecolonelul Douphon a fost la mine, trimis de

comenduirea franceză din Arad, pentru a verifica plângerile românilor din ultima vreme, în special cele petrecute la Sighiștel, pentru a raporta superiorilor săi. Înainte de a ajunge la Oradea a cutreierat satele Bratca, Bălnaca, Hotar și Birtin, strângând date. N-a vrut să fie însoțit de nimeni, este puțin ciudată această comportare a lui. La mine s-a interesat în exclusivitate despre incidentul de la Sighiștel. Când a aflat varianta prezentată de mine s-a arătat surprins, ceea ce denotă că cei ce i s-au plâns au exagerat lucrurile. Despre evenimentele de la Sighiștel am putut prezenta date reale căci ieri, vicecolonelul Nebowiedszky a fost în sat, astfel că mi-a pus la dispoziție informațiile culese.

Întâlnirea lui Douphon cu comandantul de brigadă a durat o jumătate de oră, timp în care francezul nu și-a notat nimic. De aici s-a dus direct la hotelul Rimanoczy unde, după ce și-a petrecut noaptea, dis de dimineață, a plecat spre Budapesta, pentru a-l informa pe colonelul Vix despre impresiile culese (Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 126 - 127)

(...) În sfârșit, se dă publicității (în 11 martie 1919 - n.n.) varianta țesută de colonelul Nebowiedszky pentru cazul de la Sighiștel. Totul rămâne atât de confuz și, vădit, cusut cu ață albă, încât nu cred că va fi cineva care să accepte această explicație. Lipsesc detalii, secvențele nu se leagă între ele, violențele de limbaj nu fac decât să păstreze același văl de mister asupra întregului măcel. Se spune că atunci când trupele ungare au ocupat satul și zona, cel mai bogat om din Sighiștel a fugit în Ardealul aflat sub controlul armatei române. Atanasie Toader, căci așa îl chema pe acest om de circa cincizeci de ani, a declarat în ziarele românești din Sibiu că în satul său, ca și în altele, ungarul comit asemenea atrocități încât nu s-a încumetat să rămână acasă. Conform procesului verbal întocmit la fața locului de Nebowiedszky, satul Sighiștel este locuit din moși-strămoși numai de bandiți. Populația satului nu s-a ocupat cu altceva decât cu jaful și hoția. Aceasta este baza pe care se ridică apoi întregul eșafodaj al narațiunii. "În cursul acestei luni, în ziua de 5, (în realitate, în ziua de 2) un plutonier de marină, un plutonier de jandarmi și un membru al gărzii naționale, s-au deplasat la Sighiștel, oprindu-se în fața casei lui Toader unde, înainte, au făcut, de mai multe ori, cumpărături. În momentul în care căruța a fost lăsată să intre în curte, de pe partea opusă a uliței s-a deschis

focul, din moara de scânduri, și o grenadă a zburat în căruță. Plutonierul de jandarmi a fugit la Vașcău, de unde a adus compania de pază națională sub comanda locotenentului Sükelyi, cu două mitraliere". Represiunea, descrisă mai pe larg, a avut 8 morți bărbați, 4 femei moarte și 5 copii morți. Circa 20 de răniți s-au prezentat la îngrijiri medicale. Și acum vine fraza de încheiere, menită, oarecum, să îndulcească toată această crimă abominabilă: "Românii (care? cine? de unde?!) au declarat că se simt mult mai bine și în liniște, de când cei din Sighiștel au fost astfel puși la punct". Orice comentariu este de prisos. Ancheta lui Nebowiedszky a dat rezultate. În cercurile românești orădene se vorbește de 60 de morți și 40 de case arse. În orice caz, cifre sigure nu se vor afla niciodată. Dar poate vom găsi o relatare coerentă cel puțin din partea Consiliului Național Român din Oradea.

(Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 132 - 133)

10.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1919 martie, Oradea

ONORAT CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

Domnule prezident,

Adânc impresionat de cazul tiran și barbar de la Sighiștel, ce ni s-a raportat la ședința consiliului nostru de ieri, îmi aduc, cu mare durere sufletească, aminte câți copii de români orfani, nevinovați stau azi în comuna Sighiștel îngrijorați, neajutorați, neîmbrăcați, lipsiți chiar și de pâinea de toate zilele! Tot românul de bine, cu simț omenesc și românesc are acum cea mai sfântă datorință de a veni grabnic în ajutorarea sărmanilor orfani din Sighiștel, căzuți jertfă barbarismului, pentru idealul nostru național.

De aceea, am onoare a propune ca, consiliul nostru numaidecât să se întrunească și să hotărească de urgență ajutorarea nefericiților orfani și în scopul acesta:

1. Consiliul nostru să ceară numaidecât de la Consiliul Dirigent un ajutor corespunzător și să roage Consiliul Dirigent, ca în scopul sus numit să întreprindă însuși colecte în întreg Ardealul.

2. Propun, ca în numărul proxim al *Tribunei Bihorului* să se deie un apel, în care să fie rugat poporul român din Oradea și Bihor, să vină grabnic în ajutorarea Șighiștelenilor, să dăruiască din avutul lui, bogat și sărac deopotrivă, căci datorința noastră de români ne impune, să nu lăsăm să mai piară și cei puțini rămași de furia barbarismului, de foame!

Propun să se înceapă urgent colectarea în toate cercurile administrative comitatense.

Colecta din Oradea Mare am onoarea a o deschide cu suma de 200 coroane, care sumă prin prezenta o pun la dispoziția Consiliului.

Cu deosebită stimă,
Dr. Demetriu Mangra,
advocat.

(I. Popovici și colab., *op. cit.*, p. 431 - 432)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

11.

Atrocități

Ca din senin ne-am pomenit cu trupe iregulate ungurești în diferite colori, dar toate înarmate și îmbrăcate bine, mai presus de toate turmentate contra Românilor. Erau secui, apoi regimentul 21 afirmativ de la Cluj, regimentul 4 de honvezi din Oradea, garda roșie din Oradea, care traversau străzile Orăzii-Mari, cu împușcături de puști și cu grenade, de pe la periferiile orașului, încât orașul avea aspectul de război în care soldații veneau contra Românilor.

S-a început apoi goana după preoți și învățători români, după steaguri românești și jafuri și omoruri înfiorătoare. Vizuinile munților și orașelor s-au umplut de preoți și intelectuali refugiați cum au scăpat din ghiarele acelor bande, într-o cămașă și haină, expuși boalelor de spaimă și de frig și peirei.

Ziarele maghiare ațâtau focul prin zugrăviri de atrocități neexistente românești și lavina atrocităților maghiare creștea din zi în zi.

Consiliul Național Român s-a prezentat înaintea prefectului - comisar guvernial Dr. Katz Bela, aducându-i la cunoștință atrocitățile soldaților maghiari și cerând să se stabilească responsabilitatea pentru acei soldați, pentru că ei sunt înarmați de guvern și stau sub comanda militară a republicii.

Rezultatul acestui demers a fost constituirea unei anchete mixte, din 2 membri români și 2 unguri, care să cerceteze gravaminele la fața locului și comanda militară să pună stavilă atrocităților.

Anchetarea a devenit iluzorică prin ținuta anchetei maghiare, care a făcut imposibilă o investigare sistematică și obiectivă:

1) prin tendința de a deplasa pe terenul politic faptele criminale împlinite;

2) prin cererea de a le prezenta mai înainte actele de atrocitate ca să pregătească prealabil și unilateral terenul de investigare, iar dacă cu toate acestea cercetarea dădea un rezultat nefavorabil pentru dâșșii, trăgăneau încheierea cercetării, cum e cazul de la Bratca;

3) prin faptul că conducătorii noștri sunt refugiați și nu e cine să controleze cum pregătesc dâșșii terenul de investigare sub teroarea baionetelor, iar de altă parte frica sătenilor de a mărturisi liber, fără rezervă, câtă vreme știau ce-i așteaptă din partea soldaților, după ce nu mai e ancheta acolo.

Singuri nu putem ieși la sate, ca să enarăm datele de cazuri de dispariție a oamenilor noștri, despre care, numai după liberarea noastră de sub acest teror, vom afla și vom avea tristul aspect al celui mai îngrozitor vandalism din câte a văzut lumea cândva. De pildă, în Sighiștel avem o mulțime de victime și zeci de case prefăcute în scrum. Dar, iată că la o săptămână după îngrozitorul măcel, când scriem acestea, încă nu putem ști nimic pozitiv pentru că satul e înconjurat de soldați unguri, care ei vor fi știind ce au să astruce acolo. În 9 martie a.c. era să plece maiorul francez Dauphont la fața locului să investigheze cazul, cu un atașat român. Nu i s-a garantat însă siguranța, mai ales a atașatului român și așa domnul maior a trebuit să abstea de la

excursiunea la Sighiștel și să se înapoieze la Budapesta. Ce grozav lucru a trebuit să fie acolo, unde nici o săptămână de zile n-a fost destul pentru tăgășirea urmelor de crime (...)

(Din *Raportul* întocmit, în luna martie 1919, de către Consiliul Național Român pentru Oradea Mare și Bihor; a fost publicat de I. Popovici și colab., în *op. cit.*, p. 451 - 452).

BCU Cluj / C... Library Cluj

II. MĂRTURII MEMORIALISTICE DESPRE EVENIMENTELE DE LA SIGHIȘTEL (dec. 1918 și martie - aprilie 1919)

1.

Sălbatică atrocități ungurești

În 15 noiembrie ne sosesc știri înfiorătoare de la Giurcuța (Józsikfalva), din comitatul Clujului. Deputatul Urmânczi înarmează o ceată numeroasă de Săcui, cu cari înscenează un măcel între bieții țărani români din Giurcuța, cari, pe semne, au cútezat să intre în pădurile lui, iar cadavrele celor uciși, 45 la număr, le arde pe un rug. Ancheta consiliului mixt din Cluj află cadavrele carbonificate pe rugul încă arzând. La Beiuș merge locotenentul Jonas, cu o companie de 100 gardiști unguri din Oradea, să facă ordine, fără avizul nostru. A și făcut așa fel că, în toate părțile, a împușcat oameni, sub diferite pretexte, a făcut o formală vânătoare de oameni, cu soldații săi beți (...)

(Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Partea a II-a, *Revoluția*, Editura Fundației Culturale "Cele trei Crișuri", Oradea, 1994, p. 61)

2.

Sighiștel

Dintre soldații maghiari postați în Vașcău și jur, 4 inși, după un chef de o noapte întreagă, la 2 martie 1919, pentru a rechiziționa, au intrat în comuna Sighiștel, unde au voit să între în casa proprietarului Toader Atanasiu. Deoarece poarta a fost încuiată și servitorul nu a putut repede deschide poarta, unul dintre ei, sărind din trăsură, din neprecauțiunea lui, a explodat granata de mână atârnată de brâu, omorând dintre ei 3, al 4-lea a alarmat pe soldații maghiari din Băiță și Luncă, cu cari,

reîntorcându-se, au înconjurat comuna și au dat foc caselor și între oamenii înspăimântați și înturburăți au tras cu mitraliera pușcând 9 persoane. Focul a mistuit 15 case și 16 grajduri. În casă au ars 8 persoane (Vezi actul No. 735/1919).

(Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 113 - 114)

3.

Măcelul de la Sighiștel

Sighiștelul e un mic sătuleț, în plasa Vașcăului. Acest nenorocit sat a fost de 3 ori atăcat de bandele săcuiști și tustrele ori au rămas morți. Ultimul atac, din 2 martie, a întrecut pe toate. Ziarele ungurești din Oradea și Budapesta sunt pline de pretinsele orori comise de Români. În Seghiștel spun ele, au atacat sătenii cu granate pe soldații Săcui, ucigând doi și al treilea rănit de moarte. Cadavrele au fost aduse la Oradea și înmormântați ca morții națiunii, cu onorurile date de autoritățile civile și militare, cum se cuvine unor eroi.

S-a repetit groaza zilei când au înmormântat pe Zonta, eroul de la Ciucea. De fapt, o patrulă de 4 Săcui a rechiziționat, adecă a jefuit Sighiștelul. În beția lor, și-au lovit o granată purtată la brâu de loitra căruței. Granata a omorât caii și oamenii de lângă trăsură. Cel scăpat a alarmat pe Săcuii din Băița, cari înconjură satul cu mitraliere și puști. Dau foc caselor și se începe măcelul. După știrile noastre ar fi 60 morți și 40 case arse. Ungurii recunosc, în ziarele lor, 9 morți și mai multe case arse. Firește, nimenea n-a putut străbate de către Săcui, să vadă ce-i acolo. Mai târziu s-au aflat sub cenușe mâini și picioare tăiate din trunchiu. I-au chinuit și aruncat în focul casei lor.

Între aceste, sosește la Oradea maiorul francez Dauphont, carele nu mai descalecă la episcopul Szecsenyi, ci la Hotelul Rimanoczy. Imediat ce află de aceasta, trimite pe Magieru să-l vadă. Magieru îi descoperă situația nouă în care ne aflăm, pârjolul de la Sighiștel, unde nu putem străbate să știm ce s-a întâmplat, fiindcă comuna e înconjurată cu mitraliere de soldați și plătește cu viață cel ce se apropie de sat. L-a invitat să ancheteze

acelea orori, oferindu-se să-l însoțiască din partea noastră.

Dauphont prinde simpatie pentru Magieru, ia relații despre toate. Pleacă însă mai înainte, peste frontul de la Ciucea, la Cluj, să confere cu generalul Holban, atunci în vremea aceea comandant al Clujului. Se înapoiază cu autorizația de a ancheta cazul din Sighiștel, cu indicația să ia lângă sine pe Magieru, pe care îl cunoaște Holban din rolul ce l-a avut la vizita lui Trousseau. Autoritățile militare din Oradea au încercat să determine pe Dauphont să nu meargă la Sighiștel. După aceea, văzând că acesta insistă, i-a spus că n-au automobil să-i dea, ceară de la noi automobil, bineștiind că, după ce ne-au luat automobilele, n-avem de unde să-l dăm. Cu toate acestea, ne-am înghebat un automobil și, când era gata să plece, i s-a spus categoric că nu-i garantează viața. Douphont s-a înapoiat, ca să raporteze cele experiate în Oradea.

(Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 122 - 123)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Banđele de ucigași și comunismul

Verbőczy - care nume îl scriu de sâlă și îl pomenesc cu scârbă - își resfiră banđele sale pe teritoriul de la Beiuș la Vașcău. Satele noastre stau sub teroarea lor. În luna Martie alte banđe sosesc la Beiuș. Disciplina așa-numitei armate secuiești zi de zi lăsa tot mai mult de dorit. Eram expuși la toate maltratările. Jafurile, rechiziționările se repetau zilnic. Atunci Românii, văzându-se în nesiguranță, luau drumul codrului și peste munții Bihorului treceau linia demarcațională, lăsând în voia întâmplării avutul lor, fericiți că și-au scăpat viața. Dar vai de cei rămași acasă!

Învinuiți că au legături cu armata română erau urmăriți la tot pasul.

Proprietarul Atanasie Toader din Sighiștel încă scapă la Sibiu. Secuiei, în nebunia lor, bănuiau că de acolo trimit arme sătenilor. Patru soldați provăzuți cu granate sunt trimiși în Sighiștel să rechiziționeze armele. Și cum erau beți, unul din ei, când să se

dea din trăsură, granatul de la centura lui s-a isbit de leuca căruței și a explodat, omorând doi soldați și pe vizitiu. Cei scăpați fug la Vașcău, dând alarma că s-au resculat Românii din Sighiștel. Îndată sosi o companie de Secui, dă foc satului, arzând 15 case și 16 grajduri. Nouă țărani fură împușcați fără milă, iar 7 răniți.

Din ziua aceea feroasă situația noastră deveni insuportabilă. Ne-au interzis să tragem clopotele la biserică (...)

(Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului. Pagini de glorie și de jertfe*, "Doina". Tipografie și Librărie, Beiuș, 1928, p. 236)

5.

Masacrul de la Sighiștel

Opt oameni arși de vii, trei împușcați și un rănit

Jafurile se țineau lanț. Înarmați până în dinți, descindeau aproape zilnic prin satele românești, intrau prin ogrăzi, prin grajduri, prin casele oamenilor și luau tot ce găseau bun de întrebuințat sau păstrat.

Așa apărură într-o zi de luni dimineața, la 3 Martie 1919, în prima zi din postul mare, la capătul din jos al satului Sighiștel, o căruță a unui român din Băiță, Ștefan a lui Șimon, luat cu forța de cincisecui, veniți cu intențiunea să facă în ziua aceea percheziție prin sat.

Un român, Haneș Traian a Pavelii, îi urmărea de aproape. Cum au ajuns în dreptul casei celui mai înstărit gospodar, Atanasie Toader, bănuind că ar fi adus arme de la Sibiu, unde își duse familia, îmi declară Haneș Traian, "ți văzui că sunt beți și văzându-i înarmați și cu granate, presimții că are să se întâmple ceva grozav. Oameni aproape nu găseai în sat. Ici colo câte un bătrân neputincios sau bolnav, care nu putu lua drumul munților.

Mă trăseai nițel la o parte cu intenția de a-i urmări, când o detunătură puternică mă făcu să tresar. Adecă ce era? Unul din ei, coborând pe la șireglă, fiind beat, nu observă că șnurul de la focosul unui garant se agăță de un cui și luă foc, omorându-l pe loc.

Ceilalți pentru moment nu-și deteră seama de ce se întâmplase și crezură că sunt atâcați de săteni. Începură să alerge prin toate părțile, împușcând prin case și aruncând granate prin curțile oamenilor. Când terminară cartușele și granatele, unul din ei trecu la Băița, unde le era detașamentul și ceru ajutor, spunând că au fost atâcați de Valahii răsculați.

La două ceasuri după amiază, un ploton de Săcui și bolșevici, cu o grupă de mitraliere, sub conducerea jidanului Szánto din Băița, a sublocotenentului Ponyicki și majorului Debreczi, veni peste Fânață, se opri deasupra satului, luându-l sub foc, apoi intrară cu asalt în sat, dând foc la tot ce nu putea fi jefuit și dus cu ei.

A doua zi au fost găsiți:

Ștefan a lui Șimon, din Băița, omorât de o schijă de granat.

Ghergar Vasile, tot din Băița, împușcat.

Pașca Ilie a Ciontului, în vârstă de 60 ani, omorât de gloanțe de mitralieră, lângă gospodăria-i prefăcută scrum.

Tuduc Costan a Licuți, de 73 ani, împușcat și ars cu casă cu tot.

Boldor Vasile a Anei, ars de viu cu casă cu tot.

Boldor Manuca, arsă de vie.

Roman Manuca, arsă, i s-a găsit numai cenușa și câteva oase.

Haneș Ileana, de 60 ani, împunsă cu baioneta și arsă.

Pașca Anisie a Lii Costi, împunsă cu baioneta și arsă.

Pașca Mărie, voind să se refugieze, a fost împușcată în piept, s-a vindecat și trăiește.

Cenușa și rămășițele celor arși, a doua zi după masacru, au fost adunate într-un cosciug, duse și înmormântate în cimitirul din Câmpani, căruia îi aparține și Sighiștelul.

(Comel Mezea, în *Bihorul - strajă la hotare*,
Tipografia Diecezană, Oradea, 1933, p. 7-8)

6.

(...) Cele mai dureroase și oribile le-a suferit comuna Sighiștel, care pe jumătate aproape a ars.

S-a deplasat, din comuna Băița, unde era, plutonul lor de comandă, cu căruța lui Ștefan Ghergar din Băița. Ajunși în comuna Sighiștel, s-au oprit în dreptul casei proprietarului Atanasie Toader, unde voiau să facă rechiziționări. Ei umblau vecinic beți și întotdeauna înarmați până și cu granate. La coborâre din trăsură, unuia i s-a agățat granata în căruță și a luat foc, explodând, a omorât pe loc doi sau trei din câți erau și tot cu moartea pe loc s-a aflat și căruțașul Ghergar Ștefan. Cei rămași în viață au plecat la Băița și au anunțat că locuitorii comunei Sighiștel i-au primit cu foc. La aceasta, întreg plutonul din Băița a plecat în comuna Sighiștel, unde, înainte de a intra în comună, a tras salve de foc în lungul comunei. Erau înarmați până și cu mitraliere și au început a trage prin comună în oameni.

Au dat foc comunei, astfel au ars casele de la mai mulți locuitori, ca ale lui Boldor Vasile, Pașca Pașcu, Văd. Pele Teodor, Tuduc Costan, Pașca Ilie, Dronca Mihai, Dronca Alexandru, Dronca Iosif, Toader Atanasie, Haniș Gligor, Baicu Nicolae, Haniș Pavel și Ilie Groza a Costi.

Au împușcat pe unii dintre ei, cari, pe lângă că le-a aprins casa și întreaga gospodărie, i-a aruncat și pe ei în foc. Astfel, au fost împușcați și aruncați în foc: Boldor Vasile, soția lui Pașca Pașcu, Tuduc Costan, Pașca Ilie a ciontului, soția lui Haniș Gligor și o fată de 16 ani, Baicu Nicolae și soția lui Groza Ilie a Costi.

Mulți au suferit încă bătăi și batjocoriri, a căror nume, întrucât nu sunt acasă nu i-am trecut (...) (Băița, 21 febr. 1934).

(Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimentele din Bihor: noiembrie 1918 - aprilie 1919*, Editura Fundației Culturale "Cele trei Crișuri", Oradea, 1993, p. 19)

7.

Mărturii memorialistice despre evenimentele din Bihor (1918 - 1919)

(...) Natural, la intervenția Episcopatului rom. cat. din Oradea, s-a trimis de urgență un detașament de soldați unguri la

Lunca, sub comanda locotenentului Karacsonyi Eugen.

Acest detașament a început maltrătarile populației.

De la Lunca s-au deplasat la Sighiștel, unde, după investigațiile făcute, au luat 4 oameni, i-au scos din comună și i-au dus vre-un km. spre Câmpanii de Sus, apoi, fără nici o judecată, fără nici un interogator, i-au executat.

Între cei executați era și Baic Sofron, pe care l-am cunoscut și înainte de războiu și în cursul războiului l-am mai întâlnit de vre-o câteva ori, în cursul războiului prin tranșee, și era cunoscut de toată lumea ca un om pașnic și cinstit și nu știu cine i-a făcut recomandarea să fie împușcat și el, cu atât mai vârtos, cu cât părerea bună ce o aveam despre el mi-a fost confirmată și de alții, după executarea lui.

De aici, detașamentul s-a deplasat în satul Câmpanii de Sus, de unde au ridicat un om, apoi s-au deplasat în Câmpanii de Jos, de unde au ridicat 3 oameni, i-au pus în o căruță, i-au dus pe toți patru în afară de comună, și pe marginea drumului, i-au executat și pe aceștia, fără nici o judecată și fără nici un interogatoriu, ca pe cei 4 din Sighiștel. Cred că desemnarea tuturor celor executați s-a făcut de aceiași persoană (...)

Am anchetat, în mod amănunțit, samavolniciile acestui detașament, am constatat în sarcina lor o mulțime de atrocități, dar felul și persoana care a desemnat pe cei cari au fost împușcați nu l-am putut stabili, numai bănuți (...)

Dr. Petru Popoviciu,
fost comandant al gardelor naționale
din plasa Vașcău

(Flamina Faur, *op. cit.*, p. 127)

8.

Amintiri din anii 1918 și 1919

(...) Suferințele mai mari au venit cu sosirea secuilor peste noi, sub conducerea căpitanului Verbóczi și a locotenentului Magos. Apariția lor se face în 23 februarie 1919. Prevenindu-le faptele sângeroase, săvârșite în alte regiuni, în ziua când au intrat

secuiei în Beiuș, subsemnatul am fost dus de o patrulă puternică la biserică, ca să predau drapelul național, despre care auzisem că era arborat pe biserică. Din norocire nu l-au găsit. Înainte de a fi fost anunțată venirea secuilor, chemați de intelectualii unguri, s-a făcut propunerea la sfatul național românesc, ca să se ia drapelul, nu cumva, prin pângărirea lor din partea secuilor, să se facă vărsare de sânge. Singurul, dr. I. Ciordaș a fost contra să se ia, zicând: "acela mă apără pe mine"; în urmă, la învoirea celorlalți s-a învoit și el și s-au luat. Căpitanul Verböczi, coborând cu suita lui din turnul bisericii, și ne aflând acolo nici arme /mitraliere/, nici drapel, m-a asigurat că, dacă din turnul bisericii se va da ceva semn, mă împușcă pe loc. Am luat la cunoștință cele spuse. Dară, pentru mai mare siguranță a lor, altă zi mi-a cerut cheile bisericii, au intrat în turn un grup de soldați cu mitraliere, terorizând populația și profanând astfel casa Domnului, în mijlocul celor mai disciplinați și pașnici cetățeni, cum erau beiușenii români.

În timpul cât au stat secuii și până la 29 martie, când s-a bolșevizat întreaga Ungarie, cu regiunile neocupate de armata română, intelectualitatea, ba chiar și populația română din Beiuș și jur, a fost în fel și fel șicanată și maltrată. În Seghiștel, un soldat (roșu), voind să urce într-un car și explodându-i granata proprie, a pus asupra lor secuiei și roșii, au dat asalt caselor, aprinzându-le, jefuindu-le și împușcând bărbați, femei, copii, fete, cari nu au știut fugi dinaintea lor. Asemenea măceluri s-au petrecut și în alte sate, de ex. la Băița, Poieni, Câmpani de Jos și în Finișul Beiușului, unde locuitori din Tărcaia au omorât pe primarul român Pavel Pălcut. Dr. Ioan Ciordaș, cu ceilalți fruntași români din Beiuș, îndeosebi cu avocatul dr. Constantin Popovici, le-au luat singuri apărarea celor persecutați și schinjuiți, trimițând raport și protest la Consiliul Dirigent și făcând protestări chiar și în fața persecutorilor. În Beiuș încă erau pe lista neagră o grămadă de intelectuali și meseriași, cea mai mare parte profesori, cari fură destinați de ostateci și de jertfă de ispășire a neamului nostru trezit la conștiința de a se afirma (...).

Beiuș, la 23 februarie 1934.

Dr. Valeriu Hetco,
protopop român unit

(Flamina Faur, *op. cit.*, p. 23)

Sumar

Tragedia de la Sighiștel	5
Documente originale despre evenimentele din Sighiștel (decembrie 1918 - martie și aprilie 1919)	26
Mărturii memorialistice despre evenimentele de la Sighiștel BCU Cluj / Central University Library Cluj (decembrie 1918 - martie și aprilie 1919)	37

Extras din Registrul răposaților din satul Sighiștel (1918-1919)

(Originalul - în limba maghiară - se află în arhiva Primăriei din comuna Câmpanii de Sus)

Nr. crt.	Data înregistrării (an,lună,zi)	Data decesului (an,lună,zi)	Numele și prenumele starea socială (ocupatia, domiciliul)	Religia	Vârsta	Numele și prenumele soțului-soției	Numele și prenumele părinților	Locul decesului (dacă s-a întâmplat acasă)	Cauza decesului
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
148	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 9, seara	BAIC SOFRONIE, agricultor,Sighiștel	ortodox	32 ani	-	Baic Nicolae, Dușe Ecaterina	-	împușcare
149	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 9, seara	PELLE TEODOR, agricultor,Sighiștel	ortodox	36 ani	Pelle Borbola	Pelle Ioan, Tuduce Borbola, decedați	-	împușcare
150	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 8, seara	PELLE GHEORGHE, agricultor,Sighiștel	ortodox	42 ani	Tuduce Alexandru	Pelle Gheorghe, Pașca Maria, decedați	-	împușcare
151	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 8, seara	PELLE IOAN, agricultor,Sighiștel	ortodox	19 ani	-	Pelle Vasile, Suciu Maria, decedați	-	împușcare
152	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 7, seara	CISMAȘ ILIE, agricultor,Sighiștel	ortodox	26 ani	-	Cismaș Ilie și soția, necunoscută	-	împușcare
153	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 4, după masă	ZOICA ALEXANDRU, agricultor,Sighiștel	ortodox	46 ani	Ambruș Maria	Zoica Ilie și soția, necunoscută	-	împușcare
154	30 dec. 1918	11 nov.1918 ora 4, după masă	ZOICA MAXIM, agricultor,Sighiștel	ortodox	38 ani	Ambruș Ecaterina	Zoica Ioan decedat și soția necunoscută	-	împușcare
13	10 martie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	TUDUC COSTAN, mic proprietar,Sighiștel	ortodox	58 ani	Faur Irina	Tuduc Ilie și soția necunoscută	-	cadavru ars în incendiu
22	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	PAȘCA ILIE, agricultor,Sighiștel	ortodox	60 ani	Haneș Anisia	Pașca Nicolae, Boldor Iuliana, decedați	-	împușcare
23	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	BOLDOR VASILE, agricultor,Sighiștel	ortodox	60 ani	Roman Maria	Boldor Iacob, Todor Ana, decedați	-	împușcare
24	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	soția lui Boldor Vasile, născută ROMAN MARIA	ortodoxă	60 ani	Boldor Vasile, decedat	necunoscuți	-	cadavru ars în incendiu
25	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	Văd. lui Haneș Grigore n. DRONCA ILEANA, casnică,Sighiștel	ortodoxă	57 ani	Haneș Grigore, decedat	necunoscuți	-	cadavru ars în incendiu
26	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	Soția lui Groza Ilie, n. PASCA ANISIA, casnică,Sighiștel	ortodoxă	48 ani	Groza Ilie	Pașca Vasile, Boldor Floare, decedați	-	cadavru ars în incendiu
27	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	BAIC NICOLAE, agricultor,Sighiștel	ortodox	63 ani	Dușe Ecaterina	Baic Nicolae decedat, soția necunoscută	-	cadavru ars în incendiu
28	15 aprilie 1919	3 martie 1919 ora 11, dimineața	HANEȘ DOLINA, casnică,Sighiștel	ortodoxă	18 ani	-	Haneș Grigore, Dronca Iuliana, decedați	-	cadavru ars în incendiu

România
 Județul Bihor, Plasa Vașcău
 Notariatul Cercului Comunal Băița
 No. 91/1937

TABLOU
 de oamenii omorâți de bandele ungurești la anii 1918 și 1919 din
 com(unele) aparținătoare acestui notariat

No. crt.	Numele și prenumele celui omorât	Comuna unde a domiciliat	Data morții	Felul cum a fost omorât	Obs(ervații)
1.	Ghergar Ștefan	Băița	3 III 1919	împușcat	de 38 ani
2.	Micula Petru	-II-	2 IV 1919	-II-	de 60 ani
3.	Cizmaș Ilie	Câmpanii de Jos	11 XI 1918	-II-	de 26 ani
4.	Pelle Teodor	-II-	-II-	-II-	de 38 ani
5.	Pelle Gheorghe	-II-	-II-	-II-	de 42 ani
6.	Pelle Ioan	-II-	-II-	-II-	de 19 ani
7.	Baic Sofronie	Sighiștel	-II-	-II-	de 32 ani
8.	Zoica Alexandru	-II-	-II-	-II-	de 46 ani
9.	Zoica Maxim	-II-	-II-	-II-	de 38 ani
10.	Pașca Ilie	-II-	3 III 1919	-II-	de 60 ani
11.	Boldor Vasile	-II-	-II-	-II-	de 60 ani
12.	Tuduc Constantin	-II-	-II-	ars în casă	de 58 ani
13.	soția lui Boldor Vasile	-II-	-II-	-II-	de 60 ani
14.	văd(uva) lui Hanis Gligor	-II-	-II-	-II-	de 57 ani
15.	soția lui Groza Ilie	-II-	-II-	-II-	de 48 ani
16.	Baic Nicolae	-II-	-II-	-II-	de 63 ani
17.	Haniș Dolina	-II-	-II-	-II-	de 18 ani

Băița, la 37 ianuarie 1937

Notar,
 s.s. Indescrifabil

[L.Ș.]

(Arhivele Statului Oradea, fond Pretura plasei Vașcău, dos. 1/1919, f.83)